

יובל של מלחמות

The Fifty Years War — Israel and the Arabs

Aharon Brigman and Jihan El-Tahri
(Penguin Books and BBC Books, 1998)

כריסטופר ברדר

הספר שלפנינו הוא ספר חשוב, אבל לא דווקא מהסיבות שהמחברים התכוונו אליהן. הוא מתיימר לחשוף מרכיבים חדשים בסכסוך הישראלי-ערבי, ולהביא מדבריהם של אנשים שלא התבטאו עד כה. מן הכתוב על העטיפה אנו למדים שהספר הוא פרי צירוף יחיד במינו של ערבי וישראלי שכתבו ספר בצוותא. חלקו של בריגמן אמור להעניק לספר את ההיבט הישראלי. אולם לא כך, וההפך הוא נכון. הכתוב מגלה הטיה ערמומית לגבי הסכסוך, נוטה להאשים את הישראלים, ומציג את הערבים כמי שרק הגיבו, בעצם, למהלכו של יריב שאפתני, נכלולי וערום, שגמר אומר להכריע אותם ולגרשם מאדמתם, ותמרן אותם למלחמות שלא יכלו לנצח בהן, כדי לצבור הישגים ממלחמות שכדאי היה לו לנהל, לדעתו.

הספר הוא יותר מאשר רוויזיוניזם של "היסטוריונים חדשים". הוא מוצר מתוכנן ומכוון של חיבור דברים העשויים להיות מקובלים על שני הצדדים (כמו פרסומים משותפים רבים ודומים), ומשום כך המאפיינים הבסיסיים מיטשטשים כדי להציג מעין חוסר משוא-פנים. זהו תיאור של היסטוריוגרפיה מסוימת של השמאל, בתראוסטוליאית, שרק מאמתת את מה שכינה פרופ' קארש כ"פרוק ההיסטוריה של ישראל".¹ הרכבי המנוח הזהיר בזמנו, בתקיפות רבה, מפני ניסיון מסוג זה להציג את שני צדדיו של טיעון בצורה המעוותת את האמת למען ה"הגינות" של שיפוט

אובייקטיבי כביכול, העלול לגלות "אובייקטיביות" עד כדי עיוות גמור של התמונה ההיסטורית, תוך הטלת האשם על הצד הישראלי.² הספר שלפנינו מוכיח מה הסכנה האורבת לנו כשאננו שומעים לעצתו של הרכבי המנוח, שהופיעה עוד בכתביו המוקדמים. הוא גם מוכיח מה קורה בקרב המלומדים במערב, המקבלים את "אוסלו" כהישג אמיתי, וגורסים שישראל אשמה לפחות כמו הערבים בסכסוך השנוא עליה כל כך, ושעלה לה ביקור כה רב, נוכח גישתה השונה כל כך לקדושת החיים (אם נזכור, למשל, את הערתו של סאדאת, המצוטטת לרוב, שכדאי להקריב מיליון חיילים כדי לשחרר את סיני).

אין ספק שבספר The Fifty Years War סאדאת מוצג כגיבור ובגין – כמעין נבל, ומלחמת יום כיפור מוצגת כמלחמה שנכתבה על סאדאת "כדי לשבור את הקיפאון",³ ותוכננה מלכתחילה כמלחמה מוגבלת בלבד. ואמנם, הגורם שהחיש את פרוץ המלחמה היה האזהרה שהשמיע הנרי קיסינג'ר, שהוא יתערב רק אם יהיה משבר. אבל לא מספרים לנו כיצד פירש קיסינג'ר את עמדתם של סאדאת ושל המצרים שואפי הנקם אם לא כשאיפה ליצור משבר, נוכח ההשפעות הטראומטיות של מלחמת ששת הימים על העולם הערבי. והנה, גנרל שאולי מספר לנו כי הפירוש של סאדאת היה שהמלחמה דרושה עכשיו, בגלל עמדתם של האמריקנים! גיאהן, אשתו של סאדאת, מצוטטת כמי שאמרה שבעלה מעולם לא רצה להשמיד את ישראל במלחמת יום כיפור, אלא ש"האוימים היו קלפי המיקוח שלו כדי להגיע לשלום".⁴ ההיגיון (או חוסר ההיגיון) שבעמדה זו לא נבחן לעומקו, אבל נראה שהכותבים מאפשרים לקורא לשרטט בעצמו קווים מקבילים לרטוריקה של יאסר ערפאת ושל החמאס.

הג'ואיש כרוניקל, עיתונם הראשי של יהודי בריטניה, פרסם כותרת: "תמונה מדיר יאסין מרגיזה את הטלוויזיה הערבית",⁵ אחרי שבוע קודם לכן החלה הטלוויזיה הערבית לשדר את

² "הרכבי, עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב (תל-אביב, 1968). היציטה השנייה לקוחה מספר קודם של המחבר, מלחמה גרעינית ושלום גרעיני (1966), עמ' 270.

³ עמ' 114.

⁴ עמ' 113-114.

⁵ 24 באפריל 1998.

הסדרה שספר זה מלווה אותה. מפיך הסדרה הסביר שחלקים מהפרקים נראו כאילו הם מתרכזים יותר מדי ביהודים, והערבים הכניסו בחוזה שלהם סעיף שהם רשאים "להכניס שינויים שיתאימו לקהל הצופים שלהם". העובדה הפשוטה היא, כמוכן, שחופש הביטוי והעדר צנזורה היו ונשארו מרכיב בסיסי בכל ניסיון לחקור את האמת ללא פניות ולשדר את הממצאים. אין כמעט הבדל אם ההחלטה הסופית והביקורת של התמליל נתונים בידי המפיקים, מפני שבנסיבות העניין זה היה כמעט תנאי בל יעבור שהשינויים יתקבלו: עוזי פלד, מנהל "טל-עד", החברה שקנתה את הסדרה עבור ערוץ 2 של הטלוויזיה הישראלית, אמר שהוא ירשם לפניו כל שינוי שנעשה בגרסה הערבית "ויגיב על השינויים האלה, אם יהיה צורך". בישראל אמורים להקרין את הסדרה באוקטובר או בנובמבר, בגרסה האנגלית או בגרסה האמריקנית.

במכתב לעורך הג'ואיש כרוניקל,⁶ הבהיר מפיך הסדרה את הסיבות המפורטות שגרמו לשינויים, שנעשו בסך הכול בהתאם לעניין שמגלים הצופים. אבל המשמעות היא בעצם אותה הבעיה הנוגעת לבידוד אינטלקטואלי, במקום אובייקטיביות וגדולות-נפש, שהישראלים משתדלים להגיע אליהן, והערבים דוחים אותן. יתר על כן, הטלוויזיה מתקשרת לנושא הספר המלווה אותה.

הספר "מבוסס בעיקר על ראיונות מצולמים עם המשתתפים העיקריים בסכסוך".⁷ המגבלות וההעדפות של "משתתפים עיקריים" אלה משמעותיות מאוד, בייחוד אם נזכור את האזהרה בקשר לקיצור ולתמצות שבהם נקטו העורכים כאשר המראיין ביקש להישאר בעילום שם.⁸ הרי ברור שתמיד מוכן להרשות לכוונות להשפיע על בחירת העדויות. עדותם של מרואיינים, והיסטוריה שבעל-פה, טעונים טיפול זהיר מאוד. ישנן בעיות של דעות מקובעות ובעיות של זיכרון, וגם צורות מפורשות וסמויות של אנכרוניזם וחכמה לאחר מעשה, המשפיעות על הנאמר. בעדויות הערבים קיימת נטייה, מתועדת היטב, להטעיה ולכזב, שמקשה מאוד על שימוש אובייקטיבי בהן, בייחוד בשביל מי

⁶ 8 במאי 1998.

⁷ הערות בנוגע למקורות, עמ' 275.

⁸ שם.

¹ למעשה, זהו שם הספר, וכותרת המשנה היא: "ההיסטוריונים החדשים" (London and Portland, Oregon, 1997).

שאמון על אמות-מידה אקדמיות מערביות. מחקרים שנעשו בשיטות החינוך המוסלמי-ערבי מוכיחים עד כמה לא הצליחו אמות-מידה אלה לחזור אליהן, בייחוד בכל הנוגע לעמדות כלפי ישראל ולסכסוך עמה.

אם נזכור את הניצול הפוליטי לרעה של פרשת אלטלנה (שאינה נזכרת כלל במפתח העניינים של הספר) ושל פרשת דיר יאסין, ואלה רק שתיים מהדוגמאות הידועות ביותר, הרי הטענה כי הספר הוא "הידיוח המאוזן הראשון של המשא-ומתן שמאחורי הקלעים ושל התככים" מוגזמת משהו. בפרשה השנייה⁹ אנו נתקלים בטענה הערבית המקובלת "ראיתי במו עיני", שהופרכה לאחרונה ביסודיות על-ידי מורטון קליין. הוא נעזר במקורות רבים, וביניהם ד"ר אורי מילשטיין, היסטוריון מלחמת העצמאות, ועוד קודם לכן – על-ידי שמואל כץ. ההכרה בגוזמאות מכוונות מצד הערבים אינה מועילה הרבה, כאשר הדגש בספר הוא על הדרך שבה שירתה הפרשה את מטרותיה של ישראל, וכאשר מצטטים את יגאל אלון כאילו פקד להפיץ את השמועה, מפני שזה יעודד את הערבים לברוח.¹⁰ (לצד טענה זו אין בספר כל אזכור לבקשתם המפורסמת של ראשי העיר חיפה מן הערבים שלא יברחו).

ההקשר של האירועים מעוות אפוא, והם מקבלים הטיה שבגללה מצטיירת תמונה כי הישראלים גמרו אומר להשיג הישגים בכוח הזרוע. בספר פשוט אין כל הבלטה לעובדה שהערבים הם שתקפו ראשונים. ערביי 1948 מתוארים כמהמרים בעל כורחם, שנגררו בלתי-מוכנים למלחמה שלא היו בטוחים כלל שינצחו בה.¹¹ בספר מובאים מספר טיעונים "מעניינים" על אירועים הזכורים עדיין לקורא, ובוודאי למי שהיה עד להם בעצמו: "הכוחות היהודיים השיגו הישגים מהירים, אבל היו זקוקים לזמן ולצידוד כדי לגבש את אחיזתם במדינה [כך!]. ההנהגה היהודית השתדלה מאוד אפוא לנסות ולהסדיר הפסקת-אש".¹² ועכשיו השוו זאת עם ההערכה של חיים הרצוג: "אבל עכשיו, כשהפוגה נכנסה לתוקפה, הנגב היה מבודד, והמצרים שלטו בציר הרוחב

מזרח-מערב בין מגידל לפלוגיה". והוא ממשיך: "ההפוגה הראשונה נתקבלה בברכה על-ידי הכוחות הישראליים שהיו במצב קשה, אבל סייעה בעיקר לירושלים".¹³ ב-8 ביולי, מספרים לנו כותבי הספר The Fifty Years War, היו כמה ערבים "שסירבו להשלים עם התבוסה וחיידשו את הלחימה".¹⁴ ההערכה של הרצוג, כי "ככל שתאריך זה [9 ביולי] הלך והתקרב, תכנן צה"ל לעבור למתקפה. עד עכשיו הגיב צה"ל על התקפות הערבים ועל יזמותיהם. עכשיו החליט ליטול את היזמה לידי".¹⁵

ההבדלים הם, אם כן, מעבר לדקויות פרשניות, ומעוררים ספקות בקשר למציאות האסטרטגית הכוללת. כיוון שכך, קשה להשתחרר מהרושם שיש כאן גרסה שמחברי הספר מבקשים לכפות על הקורא, ומסיבה זו בדיוק ראוי הספר לסקירה. סדרת הטלוויזיה הופצה בתמיכתה של תכנית MEDIA של האיחוד האירופי, והופקה בשיתוף עם OR (מדינות ערב). היועץ לסדרה היה ד"ר אבי שליים, מן "ההיסטוריונים החדשים", העושה כמיטב יכולתו – בצוותא עם בני מוריס ואילן פפה – לקעקע את "התעמולה הציונית הרשמית" ולתאר את נכליה של ישראל על חשבון העם הפלשטיני (והיועצים הנוספים לצדו של שליים הם יאזיד סאייח' ופא עאמר).

ההטיה הפרו-ערבית המובהקת של ספר זה אינה מוטלת אפוא בספק. אולם מה שחמור באמת הוא שמתקפה זו על עמדותיה הטריטוריאליות, ההיסטוריות והאסטרטגיות של ישראל הוא מדיניות רשמית מצד האיחוד האירופי.

מלחמת ששת הימים לא פרצה דווקא "לפי הגרסה הישראלית הרשמית, המקובלת עדיין על רבים" (רוצה לומר, על אלה שהונו אותם ואינם יודעים במה מדובר). בספר מופיעה "גרסה אחרת", שלפיה נאצר לא התכוון כלל לפתוח במלחמה, אלא רצה לשלוח נציג בכיר לארצות-הברית "לשיחות חשאיות, כדי למצוא דרך להיחלץ מהמשבר". מאחר שכותבי הספר מודים שישראל הזהירה כי חסימת מצרי טרן תהיה "קאזוס בלי", יש טעם לשאול מי חולל את המשבר מלכתחילה, ומדוע. מה שמשמע מדברי

הכותבים הוא שישראל גרמה להיווצרות המצב המסוכן, מפני שהתייחסה ברצינות רבה מדי לנאצר ש"הלך עד הסף" וניסה "להוכיח לאחיו הערבים שהוא עדיין אביר הפן-ערביזם והמנהיג המזרח-תיכוני הקיצוני ביותר". מסתבר שנאצר, כמו סאדאת אחריו, אף פעם לא התכוון ברצינות, וזה היה בסך הכול "תרגיל בהליכה עד הסף, שחצה את הסף".¹⁶

ואכן, השאפתנות היהירה של ישראל רוחשת מתחת לפני השטח, והיא הסיבה למצבו העגום של המזרח התיכון: "ברגע שהלחימה החלה, התנפלה ישראל גם על ירדן ועל סוריה".¹⁷ למעשה, כמובן, ירדן התבקשה לשבת בשקט, ובכל זאת פתחה באש על ישראל; וסוריה רשמה לחובתה עבר מזוויע של רצח אזכרי של אזרחים, בין שהיו זייגים בכנות, או חרשו בטרקטורים בשדות, ואילצה דור שלם של ילדי קיבוצים לישון במקלטים – מצב ששום מדיניות ביטחון לאומי אחראית אינה יכולה להשלים עמו כסטטוס קוו.¹⁸

מה שחסר באמת בספר זה הוא איזון אמיתי, מפני שהעובדות פוזרו בצורה כזאת שיש חשש שמשמעותן תיפגע, במקרה הטוב. אחרי אזכור האזהרה ששלחה ישראל לחוסיין המלך, בא המשפט הבא: "אבל מאחר שמחצית מעמו הם פלשתינאים, חוסיין חש שאין לו בררה. מוטב להפסיד מאשר לבגוד".¹⁹ יש בכך חוסר היגיון מסוים, מפני שההימור היה עקר, כנראה, כיוון שאין להניח שהנתינים הידניים סברו שתבוסה תשרת את האינטרסים שלהם. הבעיה שמתעוררת כאשר מציגים כל דבר כמו דבר בלתי-נמנע היא שלא תמיד לא היתה בררה, אבל כשכותבים בצורה כזאת, הכותבים מצטיירים כמי שטוענים שלא היו דרכים חלופיות, ולכן הם הולכים לקראת חוסיין: הם מוחלים לו על מחדלו, ודומה שהם מנסים לעטוף את החלטתו בצייתנות ובמילוי חובה, בשעה שהדבקות בקוד הכבוד הערבי יכולה להיחשב גם לנטישת תבחינים הגיוניים לפעולה. הקורא גם לא יצא נשכר אם יקבל מה שמוצג לו, כשיקרא שהאלוף ישעיהו גביש היה "המפקד הממונה על הכוחות הישראליים בסניי [כך!]"²⁰ לפני מלחמת

¹⁶ The Fifty Years War, עמ' 60.

¹⁷ שם.

¹⁸ סוגיה זו, במונחים מאופקים למדי, נדונה בפסקה

העוסקת בחזית הסורית, עמ' 92-99.

¹⁹ The Fifty Years War, עמ' 91.

²⁰ שם, עמ' 63.

¹³ חיים הרצוג, עם כליבי יקום – מלחמות

ישראל-ערב תש"ח-תשמ"ב (ירושלים: עידנים,

1983).

¹⁴ The Fifty Years War, עמ' 39.

¹⁵ הרצוג, שם.

⁹ ראה עמ' 30-33, למשל.

¹⁰ עמ' 33-34.

¹¹ עמ' 38-39.

¹² עמ' 39.

מגדלים פורחים באוויר...

(או: גרפומניה לשמה)

For the Future of Israel, Shimon Peres and Robert
Little, Johns Hopkins University Press, 1998

עידו יניב

מ עריצו של שמעון פרס, וגם הוא עצמו, מרבים להשתבח בשפעת הספרים שכתב בשלושים החודשים שעברו מאז נגזר עליו לגלות לספסלי האופוזיציה ולאבד את הנהגתה של מפלגת העבודה. יותר מחצי מניין ספרים כתב האיש בתקופה הזאת, ובתוך כך הספיק גם לשוטט בכל רחבי העולם, לשאת הרצאות, לגייס הרבה מיליונים למרכז הקרוי על שמו, ואפילו לבחוש פה ושם בפוליטיקה הפנימית (ומן הסתם, כמנהגו, גם לקרוא כהנה וכהנה).

איך הוא מצליח במשימת הכתיבה הבלתיאפשרית הזאת, שגם זרזיריעט במשרה מלאה היו מתקשים מאוד לעמוד בה? לפחות אחת מייצירותיו הספרותיות מבהירה משהו מן הסוד. שמה For the Future of Israel ("למען עתידה של ישראל"). על טיפתה תומב עמוס עוז כי היא "עבודת אהבה, התמסרות וחזון לא פחות מהיותה תכנית פרמטית, אנליטית וחכמה לישראל". וגם הנרי קיסינג'ר נקרא להעיד באותו המקום: "בעוד פרס מדבר בכנות על חייו ועל ההיסטוריה המקבילה של ישראל, מתגלה לנגד עיניו דיוקן של אדם הניכר במידה גדולה של יושר, אומץ ואנושיות. ... [הספר] הוא חומר קריאה מקסים וגם מסמך היסטורי רב-ערך". פרס (באותיות גדולות) הוא אחד משני המחברים, והסופר היהודי-אמריקני רוברט ליטל (באותיות קטנות הרבה יותר) חבר לו במלאכה.

אלא מאי? בפתח הספר מסביר ליטל כי לפנינו רשומות של עשר שעות שיחה בינו ובין פרס, וחלק מהתעלומה בא על פתרונו. אם עשר שעות פרס עושות ספר, מי יפתע מכך שהאיש יוצר ויוצר. מצד אחר, בעשר שעות מספיק פרס לא רק להגג על שלום ועל מזרח תיכון חדש, ולא רק לרקום חלומות שמי יודע אם אפשר להגשימם ובאיזה מחיר. בעשר השעות האלה עמד לו כוחו גם לתקן את העבר למען העתיד. אם

ששת הימים. הרי גלוי וידוע שחצי-האי סיני היה מפורז מאז הנסיגה שנכפתה על ישראל אחרי מבצע "קדש", 11 שנה קודם לכן, היה בפיקוח של משקיפי האו"ם, ולא היה בו אף חייל ישראלי אחד.

קרוב למאה עמודים בספר מוקדשים ל"דרך הארוכה למדידת" ולמה שאירע לאחר מכן. חוסר היחס הזה משמעותי למדי. החתירה לשלום באמצעים שהניבו תוצאות דלות כל כך היא נקודת המוקד של הספר. יש בספר מעט מדי ממה שקונור קרוז אויבריאן כינה פעם, בסגנון מאלף, כ"מבט חשדני": ככל שהקורא יכול להסיק, למשל, המחוות הנבובות של ערפאת מתקבלות כפי שהן, וכשיקול-דעת מדיני בשל. הנבל האחרון של השלום הוא ראש-הממשלה הנוכחי. הוא נחשב למי שמשהה ומעכב לכל אורך הדרך. אין כל הטחת אשמה רצינית באש"ף או ברשות הפלשתינאית, שפשוט אינם רוצים לקיים את חלקם בהסכם, וזה צפוי למדי. סירובו של הנשיא אסד מסוריה לקבל את תנאיו של יצחק רבין מתקבל כצעד שאין לו הסבר, פחות או יותר²¹, ובכל זאת מר נתניהו מתואר כמי שאינו משתף כלל פעולה מפני שאינו מקבל כמחייבת את הבטחתו של רבין לאמריקנים בקשר לרמת-הגולן.

מה שהופך את הספר למאפיין רב חשיבות מאסכולת השכתוב ההיסטורי, אינו רק עניין של היסטוריוגרפיה, ושל החשיבה המקובלת היום בחוגים מסוימים. החשיבות היא גם בשימוש בהיסטוריה שבעל-פה כדי ללמד שמתחת לפני השטח ישנה אי-יכולת מצד ישראל להתמודד עם בעיה קשה, ושאלו רק הבחינה בהזדמנויות ונמנעה משגיאות, הכול יכול היה להיות אחרת. עובדה ידועה לשמצה היא שהמוראיינים מנסים למצוא חן בעיני מראיינים מערביים, וחלק ניכר מהמתודולוגיה של הספר מורכבת מדברים כאלה: השימוש בראיונות, כמו הראיון עם קצין בכיר סורי אלמוני שדיבר על התנגדותו של אסד למעורבותה של סוריה למען אש"ף בירדן, ב-1970. הקורא המחפש עדויות מעניינות מצד משתתפים שונים לא יתאכזב. אבל מי שרוצה שהצד הישראלי ייוצג בהגינות, יצא מוטרד ומתוסכל. הספר מסתיים במשפט מדכא: "חמישים שנות המלחמות בין ישראל לערבים עדיין לא תמו". לפחות זה שייך לעולם אמיתי ■

תרו, עשר השעות הספיקו לצייר את דיוקנו גם כאדם שאינו מדקדק בעובדות (ובניסוח רווח במקומותינו, אדם "לא-אמין"). לחלופין, אפשר גם לומר כי בעשר השעות האלה החליט פרס להסתמך על בורותם של קוראיו – לפחות אלה המתגוררים בחוף-לארץ – בהיסטוריה הישראלית ביובל האחרון. והנה, על יסוד הנחה כזאת נקל לבנות מגדלים פורחים באוויר, אבל מסתבר שקשה להסתיר כמה קווים בדמותו של הארכיטקט.

נקדים ונאמר כי בעברו של שמעון פרס רשומים כמה פרקי מעשה מפוארים. הוא מילא, למשל, תפקיד חשוב מאוד בהקמת הכור הגרעיני בדימונה (אם כי יש די סימנים לכך שהיו בהצגה ההיא עוד כמה שחקנים ראשיים). הוא דרמן בתנופה רבה את הקמת התעשייה האווירית מזה ואת בנייתה של נצרת עלית מזה. הוא נשא על כתפיו את רוב המעמסה הארגונית של רפ"י ובלם את הקריסה של מפלגת העבודה לאחר המהפך של 1977. כראש-ממשלה, ניצח ב-1985 על אישורה ועל ביצועה של התכנית לייצוב המשק, וכן הלאה וכן הלאה. אבל משום מה לא היה סיפק בידו לעבור בשתי תחנות הנחשבות בעיניו – ולא רק בעיניו – לחשובות מאוד: מאז סיים את לימודיו בבית-הספר התיכון החקלאי בבן-שמן, הוא לא למד בצורה מסודרת בשום מסגרת אקדמית, ולא שירת בצה"ל במלחמת העצמאות. שני החסרים האלה מפריעים לו מאוד בצירוף עצמי של דיוקנו, ושניהם, כך רצה הגורל, לא יוכלו לתקון. כלומר, להלכה אפשר תמיד להתיישב על ספסל הלימודים (והיו גם בארץ אישים פוליטיים מעטים מאוד שקנו הרבה דעת בכוחות עצמם, ולא כך סתם ב"אוניברסיטה של החיים") אבל פרס לא עשה זאת. אשר למלחמה בתשי"ח, בימים שהיה צורך ב"יכל בחור וטוב לנשק" – כאן בוודאי אי-אפשר לשנות את פני הדברים. מי שהיה אז בגיל המתאים ובכושר גופני נאות, אבל לא בקווי החזית, יכול למצוא לעצמו כל מיני צידוקים ואפילו לכפר על כך בכל מיני דרכים. ובכל זאת, את צריבת הקרב של "מגש הכסף" לא יקנה בשום הון שבעולם, וממילא גם לא יוכל לעשות ממנה נכס פוליטי.

הספר "למען עתידה של ישראל" מלמד – וכפי שעוד יוזכר להלן, שב ומלמד – כי פרס מתמודד עם שני "החורים" השחורים" שלו בדרך ישנה-נושנה. הוא ממציא עובדות, מעגל זוויות, משנה פרופורציות, מתבטא בעניינים שאינו

²¹ עמ', עמ' 272.

מבין בדיקת את מהותם, ולא מתרגש מן הסתירות הפנימיות שנוצרות תוך כדי כך בדבריו. אחרי קריירה כה ממושכת, וגם מהיכרותו עם פוליטיקאים בארץ ובעולם, מי כמוהו יודע שהשיטה הזאת לא רק מפלאה לעבוד, אלא גם לגרוף מחמאות כמו אלה של קיסניג'ר ועמוס עוז, הנזכרות לעיל.

נפתח בארבע דוגמאות "קטנות". דוגמה ראשונה: קשה להתייחס לעתידה של ישראל בלי לנגוע באחד המעללים המופלאים של הציונות – החייאת השימוש בשפה העברית. מה אומר על כך פרס: אחרי שאיש-שיחו, רוברט ליטל, מזכיר לו את אליעזר בן-יהודה (עמ' 11-12), הוא מעביר את מלוא האשראי על העניין לבן-גוריון, ומציב את פריצת-הדרך של השפה העברית ביום הקמת המדינה. באותו יום, הוא מסביר, איימה על ישראל סכנה נוראה. היו זדים שרצו לעשות את היידיש לשפתה הרשמית, ומן הסתם היו מצליחים בכך אילו לא נזעק בן-גוריון לעמוד בפּרץ. הוא "לחם בטירוף", קובע פרס, והעביר את רוע הגזרה. (אכן, בן-גוריון קינא לעברית, ושפתה הרשמית של ישראל איננה יידיש – אבל מתי היה בן-גוריון צריך להיאבק על כך?)

דוגמה שנייה: קשה להתייחס לעתידה של ישראל בלי לעסוק בשואת יהודי אירופה ובלי לדון בהתייחסות של היישוב היהודי בארץ לשואה. מה אומר על כך פרס, אחרי שאיש-שיחו שואל אותו איך קרה שמנהיגי היישוב "לא צרחו מראש כל גג" על הזוועה? הוא מספר (בעמ' 26) שהמידע הרלוונטי הגיע לארץ בשלב מאוחר מאוד (נניח) ומשהגיע המידע הזה – בן-גוריון שלח צנחנים לאירופה (למרות שבן-גוריון, בכל הכבוד הראוי, לא עסק בכך כלל).

דוגמה שלישית: לפי פרס, בעמ' 51 בספר זה (וגם בכל מיני הזדמנויות אחרות), הוא היה לצדו של בן-גוריון ב-29 נובמבר 1947 ושמע ממנו באותה ההזדמנות על חששותיו לריבוי הקרבנות במלחמה הצפויה. כל הביוגרפיות של בן-גוריון מספרות על היותו באותו היום במלון בקליה עם בתו, ואתה בלבד. מקורות אחרים, שעוד נעסוק בהם, מלמדים שפרס לא היה אז ממקורביו האינטימיים. בקיצור, לא ייתכן שבן-גוריון חלק עם פרס את עצם החוויה של החלטת החלוקה. אבל פרס בשלו.

דוגמה רביעית: כשפרס מספר על שהותו בניו יורק בשנים 1949-1951 (בעמ' 65), הוא מציג את עצמו

"סופרמן" – גם מגיע לשם "בלי לדעת אף מילה באנגלית", גם עוקב מיד אחרי הדיווחים בעיתונות המקומית וקורא אותם "כאילו היו רומן", גם לומד לא פחות מכלכלה, היסטוריה וספרות אנגלית ב"בית-הספר החדש למחקר חברתי", וגם מנהל את הפעילות של משלחת משרד-הביטחון. לא סתם מנהל אותה, תוך כדי לימוד השפה המקומית מנקודת-מוצא אפס: הוא עושה זאת ברמה שמכשירה אותו, לדבריו, להתקבל לקורס ניהול יוקרתי ביותר ואינטנסיבי ביותר בהרווארד. מایشו מבין איך עושים את כל הדברים האלה בעת ובעונה אחת: או רק איך קוראים בניו יורק טיימס בשקיקה וברהיטות, "כאילו היה רומן", כמה דקות, אפילו כמה ימים, לאחר לימוד המילה האנגלית הראשונה?

נעבור לדוגמה "גדולה" יותר. פרס של הרבה דפים בספר הזה הוא, לדבריו, האיש שעמד בראש אגף כוח-אדם של צה"ל במלחמת העצמאות וגם ניצח על ענייני החימוש שלו – וגם עשה את כל הדברים האלה כאזרח ב-24-25 שכל ניסיונו הצבאי הסתכם בפיקוד על עמדת משמר בבן-שמן. האמנם? בראש ובראשונה, לפי כל המקורות הגלויים (למשל, **יומן המלחמה** של בן-גוריון, ספרה של זהבה אוסטלד, **צבא נולד**, ספריו של יואב גלבר **למה פירוק את הפלמ"ח? וגרעין לצבא סדיר, לקסיקון לבטחון ישראל ולקסיקון כוח המגן-ההגנה**) שימשו בשני התפקידים האמורים, בתקופה ההיא, שני אנשים אחרים. שניהם, אגב, מוותיקי ההגנה ולא ילדי-פלא ביטחוניים. אלוף משה צדוק היה ראש אכ"א, מנובמבר 1947 עד סוף המלחמה. וסא"ל (לימים אלי"ם) אשר פלד נשא באחריות לחימוש, מינואר 1948 עד סוף המלחמה. הסיפור הזה, המנוגד להשתבחות העצמית של פרס, היה הגיוני למדי. ראשית, כל אחד משני התפקידים הצריך במלחמת העצמאות (ובוודאי שבצה"ל של ימינו) עיסוק במשרה מלאה לאורך כל שעות היממה. שנית, משה צדוק ואשר פלד לא היו אז אזרחים אלא קציני צבא – משולבים במערכת הצבאית ובמדרג הצבאי וכפופים לרמטכ"ל. מצד אחר, אפשר לכאורה לטעון שפרס ניצב אז מעל שניהם או פעל מאחורי הקלעים ונשא בעיקר הנטל, ואילו שני הקצינים שימשו רק כשתי פסאודות (אולי כדי לבלבל את האויב?) אילו כך היה, יש להניח שהיינו מוצאים שמץ של רמז לסיפור, לפחות בימנו של בן-גוריון, בתוך הפירוט המלא

של פגישותיו במהלך המלחמה. כלום ייתכן שהקברניט לא נפגש ולו פעם אחת לדיון בשני תחומי פעילות כה חשובים לניהול המלחמה עם האיש הממונה עליהם בפועל: ייתכן גם ייתכן, אם פרס היה האיש הזה. אף אחת מ-11 ההתייחסויות לפרס ב**יומן המלחמה** אינה קשורה לתפקידים שפרס מנכס לעצמו, ואילו בעיות כוח-אדם וחימוש נדונות עם צדוק ועם פלד – כמתחייב מן התפקידים המוטלים עליהם. אולי עלינו להסיק מכך שפרס היה בתשי"ח רק אחד מ"עובדי הרמטכ"ל" (כפי שמעיד עליו, למשל, מיכאל ברוזוהר בספרו **בן-גוריון**?)

כך או כך, פרס בלמען עתידה של ישראל אינו מסתפק בהתקלסות בעובדות האלמנטריות. ככלות הכול, עליו גם להסביר איך מילא את התפקידים הבכירים שכביכול מילא, בלי ללבוש מדים. לשיטתו, זה היה עניין פשוט למדי. כל הבעיות נפתרו על-פי החלטתו בלבד. בספרים הנזכרים לעיל אמנם כתוב שבן-גוריון היה נחוש בדעתו לעשות סדר בצבא ולאכוף משמעת ברזל על כל המערכת. הדעת גם נותנת שהרמטכ"ל יעקב דורי או הרמטכ"ל בפועל יגאל ידן רצו שגיוס יחידות או רכישת אמצעי לחימה ייעשו על דעתם. אבל מי מהם היה יכול לעמוד מול הקסם, התבונה, הניסיון והסמכות שהקרין הבחור הצעיר? אם הוא, בשני התפקידים הבכירים מאוד שהקצה לעצמו, החליט שאינו רוצה להיות כפוף לאיש, הם בוודאי רק הודו לו על כך שהסכים ברוב חסדו להעמיד את כישרונותיו לשירות המדינה ולא הערימו בפניו שום מכשולים ביורוקרטיים. הם היו בטוחים, מן הסתם, שהצעיר הזה למד בבן-שמן את כל התורות הצבאיות הנחוצות ולכן הוא יודע את מי לגייס ומתי, אם להעדיף מרגמות על פני תותחים, ומה סוגי התחמושת הרצויים והנחוצים. הם בוודאי גם התפעמו מכך שפרס המבריק לא סיבך אותם בבעיות פנים-צבאיות אלא דרש בתוקף להישאר אזרח ולא ללבוש מדים, ולשמש דוגמה רעה לקצינים "מרובעים" מן המניין.

דרך אגב, בספר אחר שנכתב ב-1982 בברכתו המלאה של שמעון פרס – **פרס** מאת מתי גולן – הסיפור המגוחך של ניהול אכ"א וענייני החימוש לובש צורה שונה במקצת. שם אין לנו עסק עם פרס האזרח שאינו רוצה ביורוקרטיה צבאית מעל לראשו היוצר, אלא עם פרס החייל, שהתגייס לצה"ל כטוראי ונשאר טוראי גם

כשמילא תפקידי גנרלים, רק מפני שהחליט כי לא נאה לחבר קיבוץ לקבל דרגות. שם גם מסופר כי במהלך המלחמה ביקש הטוראי פרס פעמיים לעבור לשירות קרבי אבל ברגוריון ושאל אביגור ענו על בקשתו בסירוב מוחלט. שאל אביגור, כדאי לזכור, עשה את רוב המלחמה בשליחויות רכש חשובות באירופה. אולי מצא שם זמן וסמכות לדון בשאיפות הקרביות של הטוראי העומד בראש אכ"א. ואם כבר הגענו למקורות אחרים, משום מה, תיאור אחר תיאור של דברי ימי פרס כולל, באישורו, את הקביעה שהוא מונה בינואר 1948 לאחראי מטעם משרד הביטחון על חיל הים. בפועל הוא מונה לתפקיד הזה רק בינואר 1949. נו, באמת, בגלל שינוי של ספרה אחת צריך להתרגש? זו סיבה מספקת להזכיר שהמלחמה התנהלה, פחות או יותר, בין ינואר הראשון וינואר השני? או לשאול אם פרס ניהל את חיל הים יחד עם אכ"א והחימוש של כלל צה"ל?

ועדיין לא תמו סבכי הסיפורים של **למען עתידה של ישראל** על מעשי ראש אכ"א המדומה במלחמת העצמאות. כעובדה בדוקה שאינה נזכרת בספר הזה, ב-29 ביוני 1948 עצרו אנשי המודיעין הישראלי הצעיר סרן בצה"ל, מהנדס ירושלמי ושמו מאיר טוביאנסקי, והאשימו אותו בריגול. למחרת היום הורשע טוביאנסקי בעברה חמורה זו, בהליך משפטי מזוהז ומחפיר, והוצא להורג. הפרשה כולה נעטפה בשעת מעשה בסוד, ונחשפה רק כעבור יותר משנה. אז התבררו ממדי השערורייה והשירות של הנוגעים בדבר, ואחר-כך נקבר טוביאנסקי, החף מפשע, בטקס צבאי מלא, בהר הרצל. מי האיש ברה"לב שיראה בכך חומר-גלם לסיפורי מעשיות? ובכל זאת, פרס מספר לרוברט ליטל (עמ' 145-146) כי "לעולם לא אשכח זאת" – איך בעיצומה של פרשת טוביאנסקי הגיע יהודה ארזי לארץ במיוחד מרומא, דהר בסערת נפש משדה-התעופה היישר "למשרד", ואמר, "שמעון, הולכים להרוג את טוביאנסקי על לא עוול בכפו. לך דבר על כך עם ברגוריון", כדי לעצור את בעלי המזימה הנוראה. ואכן, מוסיף פרס, הוא דיבר עם ראש-הממשלה, אך, אללי, כבר היה מאוחר מדי. כיתת היורים כבר המיתה את האיש על לא עוול בכפו. ועכשיו נא לזכור: יהודה ארזי ישב ברומא בקיץ 1948 עקב פעילותו האינטנסיבית

בעסקי הרכש. איך יכלה להגיע אליו לשם השמועה על מעצרו החשאי של טוביאנסקי ב-24 השעות שחלפו בין המעצר ובין ההוצאה להורג? איך היה יכול בתנאים הלא-פשוטים של הימים ההם למצוא מקום במטוס ולהגיע מבעוד מועד לארץ? ואם אמנם קרו שני הדברים הבלתי-אפשריים האלה, איך ייתכן שיהודה ארזי הנסער הגיע בעניין זה, היישר משדה-התעופה, דווקא לפרס? יהודה ארזי היה "אגדה", אפילו אליבא דפרס. תושייתו, נכונותו לחום על דעתו, אומץ-לבו ובעיטתו במוסכמות נעשו לחלק מן האתוס הציוני האמיתי – ובאו לידי ביטוי עוד בימים שפרס היה ילד ונער. "אם צה"ל עמד בניצחון במלחמת הקוממיות", ספד לו ברגוריון, לאחר מותו, "יש ליהודה ארזי חלק לא קטן בפלא-אדיר זה" (ואם רוצים לכמת, הוא נזכר ביומן המלחמה של ברגוריון 78 פעמים, פי שבעה מפרס). האם נזקק ארזי לתיווך של פרס כדי להעמיד את ברגוריון על מה שנראה לו כפשע חמור? האם נבצר ממנו להגיע לראש-הממשלה במישרין, בהנחה שאכן הגיע לארץ בזמן? וגם זאת, אם אמנם קרה עוד דבר בלתי-אפשרי ויהודה ארזי חשב – השד יודע למה – שרק שמעון פרס הוא האיש שיכול בנסיבות המיוחדות של אותה יממה להפעיל את ברגוריון, איך יכול פרס להצדיק את מה שעשה בהמשך? יהודה ארזי הגדול פונה אליו בעניין של פיקוח-נפש והוא פועל בנחת. לא דוהר היישר ללשכתו של ברגוריון, לא מרים טלפון, לא מזעיק את הרמטכ"ל, רק ממתין לשעת-כושר לדון בבעיה עם ברגוריון ביישוב הדעת. בהתחשב בכך שברגוריון למד על כל פרשת טוביאנסקי רק ביולי 1949, האם רק אז הצליח פרס לדווח לו על מה שמע מארזי? ואולי הוא מפנה אצבע מאשימה כלפי ברגוריון, ששמע מפרס מה שמע אבל דחה את הטיפול בפרשה לזמן רב? בנקודה אחת בכל ההקשר הזה אין שום מקום לתהייה או לספק. יהודה ארזי הלך לעולמו בפברואר 1959. נבצר ממנו לקרוא את **למען עתידה של ישראל** ולהכחיש את הסיפור העקמומי והנפתל של פרס על ניסיונו להציל את טוביאנסקי באמצעות שירותיו הטובים של האזרח העומד בראש אכ"א, חיל חימוש וחיל הים.

גם חנה סנש איננה בחיים. גם היא, הצנחנית הנועזת שהוצאה להורג בבדפשט בקיץ 1944, לא תבוא לומר מה

נכון ומה לא נכון ביחס אליה **למען עתידה של ישראל**. מי יאמר אפוא שאין אמת בדברי פרס (עמ' 27) על הידידות שנקשרה בינה ובינו? אלא שפרס מוסיף לדברים האלה כמה פרטים האומרים דרשני. על-פי עדותו, חנה סנש והוא נפגשו, בין השאר, במהלך סמינר של "הנוער העובד", שהוא היה בו "המדריך – בהא-הידיעה. על-פי הכתוב ביומנה של חנה סנש, היא אכן השתתפה בסמינר של "הנוער העובד" באפריל 1943, זמן קצר לפני גיוסה לצבא הבריטי, כמועמדת לצניחה באירופה הכבושה. אבל חנה סנש היתה בימי הסמינר כמעט בת 22 ופרס, מה נעשה, עדיין לא היה אז בן 20. כישרוני ככל שהיה ונותר, איך ייתכן שהוא היה "המדריך", ואילו היא סתם חניכה? איך אמור קורא בן-ימינו – שאינו מודע לפרטים הביוגרפיים האלה ולמשמעות ההפרש בין הגילים של השניים באותן נסיבות – להתרשם מן התיאור המלודרמטי של פרס על החניכה ה"מופנמת"? האם הקורא הזה אינו נרמז שרוחו של "המדריך" שרתה עליה בעת הצניחה או אולי כשכתבה את שירה הידוע "אשרי הגפורר"?

מי שעוסק בפוליטיקה פנימית ומעורב בדיפלומטיה חיצונית אינו חייב תמיד לומר את כל האמת. לא פעם ולא פעמיים עליו לעסוק בהטעויות – לכסות כאן ולהגזים שם. מי שטוען כי מעמדה של העברית היה נתון בסכנה עם הקמת המדינה, עדיין אינו פסול אוטומטית לעדות בכל עניין. חרף המעידה הזאת, ואפילו אם אינו זוכר היכן בדיוק היה ב-29 בנובמבר 1947, עדיין יכול להיחשב כמי שרואה נכוחה את המציאות בת-ימינו, אולי אפילו כאיש חזון הרואה למרחוק.

אבל המחבר הבכיר של **למען עתידה של ישראל** מצטייר באור הרבה יותר קודר. סיפורי מלחמת העצמאות שלו, ניסיונותיו לתפוס טרמפ על גיבורים, הנכונות להוון פרשיות טרגיות – אלה מלמדים, במקרה הפחות גרוע, על דמיון פרוץ עד כדי חוסר מעצורים. מה היה משקלו של הדמיון הזה בצמתים החשובים של פרס בשנים האחרונות? מה חלקו בהתבטאויות אחרות של פרס בספר הזה ובשאר יצירותיו? שאלות ואין פותר ■

[עידו ניב הוא שם עט של המחבר]